

Strøm og spenning

Dag Kristian Dysthe, Anja Røyne, and Ole Ivar Ulven

Fysisk institutt, UiO

(Dated: Siste endring January 28, 2019, Alex Read)

Målet i denne oppgaven er å bli kjent med de viktigste metodene for måling av elektriske størrelser på labben. Vi skal fokusere på hvordan man kobler riktig for å gjøre nøyaktige målinger. Vi vil se både på likestrøm/spenning og vekselstrøm/spenning.

I. BAKGRUNN

Måling av elektriske størrelser som strøm, spenning og resistans er ofte nyttig i seg selv, men også fordi så og si alle måleinstrumentene vi bruker til å måle andre størrelser på labben gir et elektrisk signal som vi må måle og deretter tolke for å finne den egentlige størrelsen vi var på jakt etter. Dette gjelder for eksempel måling av temperatur, som ofte gjøres ved termokopler, som gir en spenning som er proporsjonal med temperaturen, eller termistorer, som forandrer resistans når temperaturen forandrer seg.

Kapittel 4.1 i Squires er pensum, og nyttig for å løse denne øvingen. Kapittel 2 og 3 i Squires er fremdeles nyttig å ha oversikt over. Del 1.6 i Kompendium for krets-analyse i FYS1120 er nyttig bakgrunnsinformasjon for RC-kretser med påtrykt AC-spenning.

A. RC-kretser

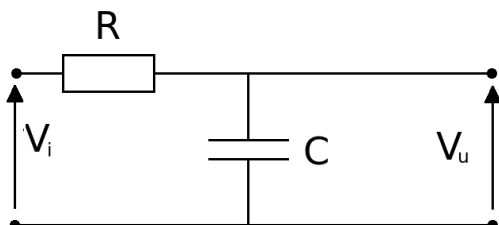

FIG. 1: En RC-krets som et lavpassfilter med påtrykt spenning (inn) V_i og målt spenning (ut) V_u .

En ideell kondensator er en komponent som lagrer ladninger og ikke slipper gjennom noe strøm. En kondensator karakteriseres ved sin kapasitans, C , som angir forholdet mellom hvor mye ladning den lagrer, Q , og spenningen over den, V : $Q = CV$.

Fordi det tar tid å flytte elektroner inn i en kondensator til den er “full”, vil spenningen over en kondensator og en motstand være tidsavhengig. I en seriekoblet RC-krets som den vi skal se på, vil signaler med høy frekvens bli filtrert vekk på grunn av tregheten i kondensatoren, slik at denne kretsen kan brukes som et enkelt lavpassfilter.

Når vi trykker på en innspenning, $V_i(\omega)$ som er tidsavheng med frekvens ω på en RC-krets som i figur 1 så

er forholdet mellom inn og ut-spenningene:

$$\begin{aligned} \left| \frac{V_u}{V_i} \right| &= \frac{1}{\sqrt{1 + (\omega/\omega_0)^2}} \\ \log \left| \frac{V_u}{V_i} \right| &= -\frac{1}{2} \log\{1 + (\omega/\omega_0)^2\}, \end{aligned} \quad (1)$$

der $\omega_0 = 1/RC$ er den karakteristiske frekvensen til kretsen (se ligning (75) i FYS1120-kompendium). For lave frekvenser, det vil si for $\frac{\omega}{\omega_0} \ll 1$, vil $\log |V_u/V_i| \simeq 0$, det vil si at spenningsamplitudene $\bar{V}_u/\bar{V}_i \simeq 1$. For høye frekvenser, $\frac{\omega}{\omega_0} \gg 1$, er $\log |V_u/V_i| \simeq -\log \omega + \log \omega_0$. Vi ser at dette uttrykket beskriver en rett linje med stigningstall -1 og konstantledd $\log \omega_0$. Det vil si at for frekvenser over $\omega_0 = 1/RC$ faller amplituden til utsignalet V_u med en faktor ti for hver faktor ti vi øker frekvensen på innsignalet. Det vil si at høye frekvenser dempes og lave frekvenser passerer uten å dempes, derav navnet “lavpassfilter”.

Byttes motstand og kondensator i Fig. 1 får vi et høypassfilter (se ligning (78) i FYS1120-kompendium) med

$$\begin{aligned} \left| \frac{V_u}{V_i} \right| &= \frac{1}{\sqrt{1 + (\omega_0/\omega)^2}} \\ \log \left| \frac{V_u}{V_i} \right| &= -\frac{1}{2} \log\{1 + (\omega_0/\omega)^2\}. \end{aligned} \quad (2)$$

og ved lave frekvenser får vi $\log |V_u/V_i| \simeq \log \omega - \log \omega_0$.

B. AD/DA-omforming

I eksperimenter vil vi ofte sende signalet gjennom en analog til digital (AD) omformer, for å kunne lagre og bearbeide signalet på datamaskinen. Det er også viktig å være klar over hva denne AD omformeren gjør med signalet og hvordan vi skal optimalisere informasjonen vi får fra måleinstrumentet og inn på datamaskinen. Oppløsningen til en omforming fra analog til digital (AD-omforming) eller omvendt (DA-omforming) oppgis med hvor mange bit (0 eller 1) signalet omformes til (eller fra). Følsomheten avhenger også av hvor stor den maksimale amplituden U_{max} for omformingen er. En AD-omformer med 8 bits oppløsning og maksimum utslag $U_{max} = \pm 5$ V har dermed følsomhet $\Delta U_{AD} = 10/2^8$ V = 0.0391 V. Presisjonen til en spenningsmåling δU kan være dårligere enn følsomheten på grunn av andre støykilder $\delta U \geq \Delta U_{AD}$ og må i praksis måles.

II. LABORATORIEØVING

Dere skal bli kjent med virkemåten og bruk av tre måleinstrumenter (håndholt multimeter, lab-multimeter, og oscilloskop som er basert på innebygd AD-omformer) samt spenningsforsyninger for likespenning og vekselspenning (funksjonsgenerator basert på DA-omformer innebygd i oscilloskopet). Spesifikasjoner og nærmere forklaringer av instrumentene som blir brukt i denne oppgaven er gitt i appendiks A.

Husk at dere må tegne opp koblingsskjema for alle koblinger dere gjør i labjournalen!

A. Måling av multimeter

Hvordan måler et multimeter strøm, I , spenning, U , og motstand, R ? Hvordan påvirker måleinstrumentene den kretsen de selv måler på? For å nærme oss et svar på disse spørsmålene skal dere begynne med å bruke to og to multimeter og la dem måle på hverandre. Gjør følgende målinger med ett Fluke 45 (bruk største følsomhet, RATE = S) koblet sammen og med ett Fluke 75 (pass på å stikke ledningene inn på riktig sted, og prøv å lage en oversiktlig tabell til å notere resultatene i):

1. Still det ene instrumentet på strømmåling og det andre på motstandsmåling
2. Still det ene instrumentet på spenningsmåling og det andre på motstandsmåling, endre på følsomheten (rate) til instrumentet som måler motstand.
3. Still det ene instrumentet på spenningsmåling og det andre på strømmåling
4. Et multimeter er i utgangspunktet bare i stand til å måle spenning. Ut fra målingene du har gjort over hvordan du tror et multimeter utfører de forskjellige målingene? (Lag gjerne en krets-skisse.)

Hvilke andre observasjoner gjorde du? Hva er forskjellen på de to multimetrene? Hvilke konklusjoner trekker du av disse målingene?

B. Motstand, likestrøm og likespenningsmålinger med multimeter

Dere har fått utdelt et breadboard og to motstander på $R_1 \sim 10\Omega$ og $R_2 \sim 1M\Omega$. Breadboardet er laget slik at det er kontakt mellom de seks hullene i hver rad. I tillegg er det kontakt mellom alle hullene langs svart strek, som er "jord", og mellom hullene langs hver av de røde strekene. Disse brukes til spenningsforsyning. Motstander og ledninger plasseres mellom rader for å danne en krets.

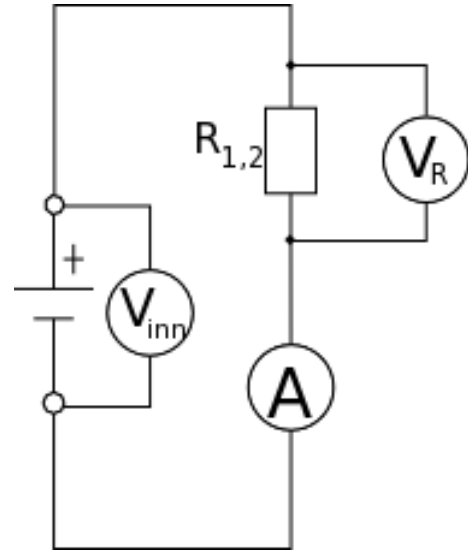

FIG. 2: Koblingen for oppgave B 3.

1. Start med et håndholdt multimeter (Fluke 75). Mål motstandene R_1 og R_2 med ohm-funksjonen. Noter målingene og usikkerheten, δR i målingene slik den fremkommer av databladet.
2. Gjenta de samme målingene med et labmultimeter (Fluke 45).
3. Sett opp koblingen vist i figur 2 med multimetrene. Velg en passende spenning for hver motstand, ut fra at en vanlig motstand av typen vi bruker her tåler maksimalt omtrent 0,25 Watt. Mål de to spennin-gene og strømmen gjennom motstanden for både R_1 og R_2 . Siden du bare har to slike multimeter, blir du nødt til å måle den ene spenningen først, og koble om for å måle den andre. Betyr det noe hvor på kretsen du måler spenningen? Bruk Ohms lov til å beregne motstandene R_1 og R_2 . Hvordan blir usikkerheten nå?

C. Vekselspenning med frekvensgenerator, oscilloskop og multimeter

I vekselstrømkretser kan dere bruke multimetret til å måle gjennomsnittlige størrelser, eller dere kan bruke oscilloskop til å se på funksjonsformen til spenningen. I denne oppgaven får vi AC-spenningen fra en funksjons-generator innebygd i oscilloskopet (PicoScope 2000 Series <http://www.picotech.com/>).

Dere begynner med å se på en enkel sinusbølge for å bli kjent med oscilloskopet.

- Bruk en koaks-kabel til å koble direkte fra utgangen AWG til inngang A på scopet. Funksjonsgeneratoren skal innstilles på 1 kHz sinus, og amplituden settes til 1 V.

- Print ut skjemaet i appendiks A og lim det inn i labjournalen.
- Sett alle oscilloskopets og funksjonsgeneratorens innstillinger slik som beskrevet i skjemaet. Varier deretter etter tur de forskjellige innstillingene som er nevnt i skjemaet, og noter på skjemaet hva som skjer med bildet på skjermen.

Du skal bruke litt tid på å bli vant til å bruke funksjonsgeneratoren og oscilloskopet.

- Velg et sinus-, et triangel- og et firkantsignal med forskjellig frekvens og amplitude. Still inn oscilloskopet ved å variere tidsbase (“x s/div”) og forsterkning (“Verdispenn”) slik at du får et best mulig bilde på skjermen.
- For hver av de tre innstillingene: Lag et utskrift av skjermbildet, lim det inn i labjournalen og noter innstillingene du bruker på funksjonsgeneratoren og oscilloskopet.

Dersom du ikke får et stillestående bilde på skjermen, kan dette skyldes at du trigger på feil kanal, at triggerkontrollen (“Utløser”) ikke står i AUTO, eller at du har feil innstilling av “Terskel” på triggekretsen. Får du ikke dette til selv, så spør en veileder om hjelp.

- For hver av innstillingene, mål spenningen fra funksjonsgeneratoren med lab-multimetret innstilt på AC. Disse kan kobles på kretsen samtidig.
- Hva er sammenhengen mellom verdien du får fra multimetret og det du ser på skopet?
- Kan du regne ut verdien du får fra multimetret ut i fra det du ser på skopet?
- Hva er mest nøyaktig, multimetret eller å se på skopet? Har frekvensen noe å si for nøyaktigheten?
- I PicoScope legg til en måling av AC RMS for spenningen på inngang A. Hvordan er den i forhold til de andre målinger?
- Sett på en DC-komponent på funksjonsgeneratoren (“Forskyvning”). Hvordan kan du måle denne (minst to forskjellige metoder)?

D. Krets med frekvensavhengig respons

1. Frekvensgenerator og oscilloskop

Figur 3 viser oppkobling av en enkel RC-krets. Bruk motstanden på $10\text{ k}\Omega$ og den utdelte kondensatoren til å koble opp kretsen på breadboardet. Koble til funksjonsgeneratoren og oscilloskopet som vist i Figur 3. Dere kan eventuelt også koble til multimetre for å måle effektivverdiene av spenningene. Finn en passende amplitude på frekvensgeneratoren og varier frekvensen i dekaner fra ca. 10 Hz til 1 MHz .

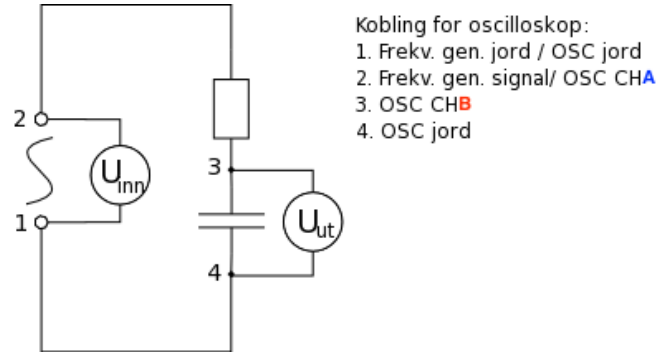

FIG. 3: Enkel RC-krets. Med labinstrumenter: påtrykt spenning (1-2) fra frekvensgenerator, spenninger (1 - 2 og 3 - 4) målt med oscilloskop (og evt. multimetre).

1. For hver frekvensinnstilling, still inn oscilloskopet og les av frekvens og amplituden til spenningene.
2. Noter alle avlesningene (med anslåtte usikkerheter) i en tabell.
3. Skriv inn de målte frekvensene og spenningene i Matlab og plott dem mot hverandre.
4. Gjør flere målinger i det frekvensområdet der det skjer store endringer og ta dem med i plottet.
5. Hva forventer vi om plasseringen av motstanden og kondensator byttes i Figur 3? Gjør byttet og gjenta 1-4 for å verifisere.

III. UTSTYRSLISTE

- Breadboard
- To motstander (10Ω , $1\text{ M}\Omega$)
- Ett Håndholdt multimeter (Fluke 75)
- Ett Lab-multimeter (Fluke 45)
- Variabel spenningskilde, +/- 15V
- Oscilloscop med innebygd funksjonsgenerator (PicoScope 2000 Series)
- PC med PicoScope-programvaren installert
- Løse ledninger (enkeltledere) for å koble fra AD/DA-omformer til breadboard
- Koaks-kabel med BNC i hver ende
- To BNC-til-banan-overganger
- En BNC-forgreining
- Til siste oppgaven: 100 nF kondensator og $10\text{ k}\Omega$ motstand

Appendix A: Skjema for innstilling av oscilloscop

Kontroll/funksjon	Startverdi	Hva skjer når kontrollen endres
Kjører/Stoppet	Kjører	
Channel A: Maksimalt antall biter	12,0	
Verdispenn	± 2 V	
AC-DC	DC	
Signalgenerator: Signal På	Ja	
Signal type	Sinus	
Startfrekvens	1 kHz	
Amplitud	1 V	
Forskyving	0 V	
Tidsbase: Tid/div	0.2 msec/div	
Antall prøver ("samples")	1 MS	
Buffer ("Førrige")	32 of 32	NB! Klikk stopper Utløseren
Zoom	x1	
Trigger: Utløser	AUTO	Skal ikke utprøves
Utløserkanal	CH A	
Avansert Utløser	Enkel kant	Skal ikke utprøves
Kant	Stigende	
Terskel	0 V	
Før-utløser	50%	
Tidforsinkelse	Ikke aktivert	Skal ikke utprøves